

I. Криміналістика та судова експертиза в структурі юридичної доктрини

Валерій Шепітько

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0719-2151>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/AAF-1268-2019>
shepitko.valery@gmail.com

Михайло Шепітько

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7164-8037>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/AAF-6689-2019>
shepitko.mykhaylo@gmail.com

УДК 348.98

ДОКТРИНА КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ФОРМУВАННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН І РОЗВИТОК В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Виникнення криміналістики, судової експертизи та різних судових наук пов'язано з використанням передових досягнень науки і техніки у протидії злочинності. Нині можливо говорити про достатньо високий рівень у формуванні цих наукових знань на доктринальному рівні.

Мета статті полягає у дослідженні проблем формування і визначення сучасного стану доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні, а також констатація щодо виникнення нової галузі криміналістичних знань або певного стратегічного напрямку – цифрової криміналістики, визначення ролі цифрових доказів у процесі доказування.

У статті розглянуто новітні тенденції криміналістики в сучасних умовах і формування нового криміналістичного напрямку “цифрової криміналістики”. Важливою тенденцією криміналістики є її “технологізація”, розроблення та впровадження інформаційних, цифрових, телекомунікаційних та інших технологій.

Визначено роль цифрових доказів (цифрової інформації) в доктрині криміналістики та судової експертизи. Цифрові докази вимагають новітніх підходів до їх зби-

рання, зберігання, використання та дослідження під час доказування у кримінальному провадженні. Звернено увагу на вирішення криміналістикою стратегічних завдань, вплив на її розвиток науково-технічного прогресу, змін у правових механізмах і запровадження стандартів доказування.

Ключові слова: криміналістика; судова експертиза; доктрина криміналістики; доктрина судової експертизи; цифрова криміналістика; тенденції криміналістики; стратегія криміналістики; цифрові докази; інформаційні технології; стандарти доказування.

Криміналістика та судова експертиза можуть бути розглянуті з точки зору доктринальних підходів, формування їх методологічних засад, теорій і концепцій. Звернення до доктрини криміналістики та судової експертизи потребує встановлення співвідношення із кримінальною політикою держави та криміналістичною стратегією. Криміналістика, на відміну від інших наук кримінально-правового циклу, традиційно та історично використовує термін “криміналістична стратегія”, замість політики. Криміналістична стратегія вже сформувалась як категорія та окремих напрям. Розвиток криміналістичної стратегії як окремої категорії в криміналістиці не досяг рівня окремого розділу науки¹.

Історія криміналістики та судової експертології нерозривно пов'язана зі становленням і розвитком інституту залучення обізнаних осіб до кримінального (чи іншого) провадження. Судова експертиза є дослідженням, яке засноване на використанні спеціальних знань, його проводить згідно з процесуальним та/або іншим законом особа, яка має спеціальні знання².

В Україні розвиток криміналістики простежується у трьох головних напрямках: 1) розвиток університетської науки (науки у навчальних закладах); 2) розвиток академічної науки (у межах діяльності науково-дослідних інституцій); 3) розвиток у межах відомчої підпорядкованості (у межах науково-дослідних підрозділів у структурі Міністерства внутрішніх справ України, судово-експертних установ у системі Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України та ін.)³.

Розвиток університетської науки здійснюється, як правило, через наукові дослідження спеціалізованих кафедр юридичних факультетів,

¹ М Шепітько, *Кримінальна політика у сфері забезпечення діяльності органів правосуддя* (Апостіль 2021) 23–5.

² В Шепітько, ‘Правове регулювання експертної діяльності та тенденції формування єдиного європейського простору в галузі судової експертизи’ в *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики. Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу* (Право 2021) 93.

³ Див.: В Шепітько, ‘Сучасний стан криміналістики в Україні та проблеми криміналістичної дидактики’ *Criminalistic and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice* (Vilnius 2020) 50; В Журавель, В Шепітько, ‘Розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні: наближення до єдиного європейського простору’ в *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку* (Петришин О голова редкол, Право 2021) 652, 653.

інститутів або університетів (кафедр криміналістики⁴, криміналістики та судової медицини, криміналістики та судової експертології тощо) і розроблення наукових тем криміналістичного спрямування у науково-дослідних секторах вищих юридичних закладів освіти.

У межах академічної науки дослідження з криміналістики проводять структурні підрозділи Національної академії правових наук України (далі – НАПрН України), у межах її науково-дослідних інститутів (наприклад, Лабораторія “Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю” Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України). Координацію наукових досліджень у цьому напрямі здійснює відділення кримінально-правових наук НАПрН України. У структурі цього відділення функціонує бюро з проблем криміналістики, судової експертизи, оперативно-розшукової діяльності та юридичної психології. Зокрема, результатом наукових досліджень академічної науки є підготовка фундаментальних праць та енциклопедичних видань⁵.

Розвиток криміналістики та судової експертизи в Україні пов’язаний із розробленням загальної та окремих криміналістичних теорій, дослідженням проблем криміналістичної техніки, тактики та методики розслідування окремих видів злочинів, формуванням загальної теорії судової експертизи (судової експертології). На сучасному етапі окремі вчені та наукові колективи здійснюють розроблення і впровадження науково-технічних засобів, методів і технологій у практику протидії злочинності. Підтвердженням цього факту є захист значної кількості дисертаційних досліджень із різних проблем криміналістики та судової експертизи, підготування до опублікування монографій і наукових статей, участь у міжнародних конгресах, симпозіумах та конференціях.

Криміналістика відноситься до наук кримінально-правового циклу, що динамічно розвиваються. Формування наукових знань, що сприяють протидії злочинності, пов’язано з різними процесами: внутрішньою інтеграцією криміналістики й інтеграцією окремих напрямів (наукових дисциплін) – судової токсикології, судової фармакології, судової психології, судової психіатрії, судової медицини, судової бухгалтерії, судової експертизи та ін.

Становлення та розвиток криміналістики в різних країнах світу відбивають її інтегративну природу. Процес розвитку криміналістики простежується у найменуваннях наукових дисциплін: “*Forensic Sciences*” (судо-

⁴ Див., наприклад: *Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку. До 80-річчя заснування* (Шепітько В ред, Право 2020) 10.

⁵ *Правова система України: історія, стан та перспективи, т 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні* (Сташис В заг ред, Право 2008); *Правова доктрина України, т 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку* (Тацій В, Борисов В заг ред, Право 2013); *Велика українська юридична енциклопедія, т 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія* (Шепітько В голова редкол, Право 2018).

ві науки) – у США, Великій Британії, Канаді, Австралії; “*Kriminalistik*” (криміналістика) – у Німеччині, Австрії; “*Police Scientifique*” (наукова поліція) – у Франції, Швейцарії. В англomовних країнах поряд із терміном “*Forensic Science*” використовуються також й інші для позначення криміналістичних знань: “*Criminalistics*” (як певна частина судових наук), “*Criminal Investigation*” (кримінальне розслідування), “*Criminology*” (кримінологія)⁶.

У літературних джерелах справедливо відзначається, що сучасну криміналістичну науку як певну реальність описати доволі складно, навіть у межах однієї наукової школи. Лавиноподібний потік нових знань потребує переосмислення предмета та меж криміналістичної науки, особливо враховуючи процеси глобалізації, інтеграції та диференціації знань⁷.

Тенденцією криміналістики є трансформація та розширення її предмета, що обумовлено прагненням науки до змінення об'єктів, які вона вивчає. Змінення парадигми криміналістики впливає на систему знань, яку відносять до криміналістичних. В умовах глобалізації криміналістиці притаманні найбільш загальні риси: 1) розширення меж впливу криміналістики; 2) технологізація та інформатизація постулатів криміналістики; 3) уніфікація криміналістичних знань⁸.

Розвиток криміналістики та судової експертизи пов'язаний із формуванням термінологічного апарату, мови науки. Підтвердженням цьому є підготування і публікація словників та енциклопедій у цій царині науки⁹. Наближення України до міжнародного та європейського співтовариства обумовлює необхідність уніфікації термінології у науковій галузі¹⁰.

У сучасних умовах в Україні відбуваються процеси реформування органів правопорядку і суду, суттєво змінюється законодавство, запроваджуються електронні ресурси. На криміналістику здійснюють вплив зміни, що відбуваються у правовому полі, “ревізія” традиційних інститутів кримінального права і процесу. Актуальною у країнах Східної Європи є проблема щодо використання єдиних методів, технологій та інструментарію проведення судових експертиз, запровадження та валідації

⁶ В Шепітько, ‘Природа, предмет та тенденції криміналістики в умовах глобалізації сучасного світу’ *Кримінальний процес і криміналістика: виклики часу: зб. статей за матер. Всеукр. наук.-практ. конф. З нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики ЛНУ імені Івана Франка* (ЛНУ імені Франка 2020) 225, 226.

⁷ Г Малевски, ‘В поисках собственной модели обучения – метаморфозы криминалистической дидактики в Литве’ в *Модели преподавания криминалистики: история и современность: сб. науч. трудов* (Яблоков Н, Шепітько В ред, Апостиль 2014) 57.

⁸ Шепітько (н 6) 225, 226.

⁹ *Словарь специальных терминов судебной экспертизы, ч 1* (Михайленко Г и др авт-сост, Рубис А ред, Тесей 2007) 420; В Шепітько, *Криміналістика: словник термінів* (Ін Юре 2004) 264; В Шепітько, *Криміналістика: енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український)* (Тацій В ред, Право 2001) 554.

¹⁰ Див.: В Шепітько, М Шепітько, *Кримінальне право, криміналістика та судові науки: енциклопедія* (Право 2021) 508.

судово-експертних методик, імплементації міжнародних стандартів, сертифікації науково-методичного забезпечення, визначення єдиної системи підготовки експертних кадрів у межах міжнародного співробітництва¹¹.

Натепер в Україні відбуваються суттєві зміни в кримінальному законодавстві. Зокрема, у 2020 р. відбувся розподіл кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки. Щодо кримінальних проступків ідеться про спрощене досудове розслідування. У цьому сенсі криміналістика має надати алгоритм дій співробітникам органів правопорядку, запропонувати криміналістичні методики розслідування кримінальних проступків.

Проблема набуває особливої актуальності у зв'язку з необхідністю гармонізації кримінального процесуального механізму стосовно європейських стандартів, забезпечення належного балансу публічних і приватних інтересів¹². У цей період були внесені пропозиції про необхідність криміналістичного забезпечення прокурорської, судової та адвокатської діяльності.

До доктринальних проблем криміналістики та судової експертизи зверталися вчені-криміналісти з різних країн світу: А. Вінберг, М. Гоц, В. Журавель, В. Коновалова, Е. Курапка, Е. Локар, Г. Малевські, Г. Матусовський, Й. Мітенко, М. Салтєвський, М. Сегай, Е. Сімакова-Єфремян, В. Тіщенко, Т. Томашевські, Б. Холіст, П. Саукко, Ю. Черноус, Б. Щур та ін. Важливим підґрунтям у формуванні доктрини криміналістики та судової експертизи є розроблення певними науковцями окремих криміналістичних теорій (учень): теорії ідентифікації, теорії криміналістичної діагностики, теорії криміналістичного прогнозування, теорії криміналістичних версій, теорії тактичних операцій, теорії систематизації тактичних прийомів та ін. Певним синтезом щодо дослідження доктрини криміналістики і судової експертизи є розгляд загальнотеоретичних, методологічних і найбільш актуальних питань розвитку цих наукових знань у комплексному міжгалузевому дослідженні в структурі правової доктрини України¹³.

Мета дослідження полягає у вивченні проблем формування та визначення сучасного стану доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні, а також констатація щодо виникнення нової галузі криміналістичних знань або певного стратегічного напрямку – цифрової криміналістики, визначення ролі цифрових доказів у процесі доказування.

¹¹ Шепітько В (н 2) 93.

¹² В Шепітько, 'Криміналістика в системі юридических наук и ее роль в глобальном мире' [2014] V (I) Criminalistics and Forensic Examination: Science, Studies, Practice 149.

¹³ Тацій, Борисов (н 5) 1240; *Ukrainian Legal Doctrine in Five Volumes. Edited by V. Tatsyi. Volume Five (Part Two): Judicial Law, and Forensic Legal Sciences* (Tatsyi V, Borysov V ed, Wildy, Simmonds and Hill Publishing 2018) 472.

Матеріали статті ґрунтуються на наукових методах дослідження. Особливості криміналістики та судової експертизи зумовили використання формально-логічних методів пізнання (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, конкретизації, абстрагування, аналогії тощо), соціологічного, статистичного, історичного, а також спеціальних методів криміналістики і практичної експертної діяльності. Під час підготовки статті були використані результати анкетування суддів, прокурорів та адвокатів.

У сучасних умовах формування криміналістичних знань є залежним від науково-технічного прогресу людського співтовариства. Розвиток криміналістики та судової експертизи, їх тенденції зумовлені впливом світових інформаційних потоків, інтеграцією знань про можливості протидії злочинності за допомогою науково-технічних досягнень сучасного суспільства.

Важливою тенденцією криміналістики є інтеграція знань, пропонування новітніх, інноваційних розробок науки, спрямованих на вирішення завдань протидії злочинності¹⁴. Інформатизація соціального середовища призвела до “технологізації” криміналістики, розроблення і впровадження інформаційних, цифрових, телекомунікаційних та інших технологій. Нині на державному рівні поставлено завдання щодо діджиталізації найбільш важливих сфер життєдіяльності суспільства.

Суттєвим кроком у запровадженні сучасних інформаційних технологій можуть бути віднесені останні події щодо створення підсистеми “Електронний суд” (Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи), яка забезпечує обмін процесуальними документами в електронній формі¹⁵; використання Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), який створено за допомогою автоматизованої системи електронної бази даних, відповідно до якої здійснюється збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних про кримінальні правопорушення¹⁶. Окрім того, в Україні запроваджується інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування¹⁷. При цьому у ч. 1 ст. 106¹ Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачено, що “інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування – це система, яка забезпечує створення, збирання, збері-

¹⁴ В Шепітько, ‘Інновації в криміналістиці як віддзеркалення розвитку науки’ в *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці: матер. міжнар. круглого столу* (Право 2019) 147.

¹⁵ Див.: Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) – “Електронний суд” <[https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Єдина_судова_інформаційно-телекомунікаційна_система_\(ЄСІТС\)_-](https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Єдина_судова_інформаційно-телекомунікаційна_система_(ЄСІТС)_-) «Електронний суд»> (дата звернення: 16.07.2021).

¹⁶ Див.: Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: затверджено Наказом Генерального прокурора 30 червня 2020 р. № 289 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>> (дата звернення: 16.07.2021).

¹⁷ Див.: Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування: Закон України від 1 червня 2021 р. № 1498-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1498-20#Text>> (дата звернення: 16.07.2021).

гання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні¹⁸.

Достатньо важливим є те, що з'явилися реєстри досудових розслідувань, судових рішень і методик проведення судових експертиз, в яких фіксується стан здійснення судочинства (провадження), реалізується автоматизований розподіл справ між суддями та документообіг суду в цілому¹⁹.

До інформаційних технологій, що відіграють найважливішу роль у забезпеченні розслідування кримінальних правопорушень та судового провадження, можна віднести: автоматизовані банки даних (АБД); автоматизовані інформаційно-пошукові системи (АПС); автоматизовані робочі місця (АРМ); програмно-апаратні комплекси (ПАК); програмно-технічні комплекси (ПТК); системи автоматизованого прийняття рішення (САПР); системи підтримки прийняття рішення (СППР) або системи підтримки судової експертизи (СПСЕ) тощо²⁰. На сучасному етапі розвитку криміналістики пропонуються до використання новітні науково-технічні засоби та технології: засоби аудіо-, відеоконтролю, системи спостереження та реєстрації, цифрова фототехніка та відеозапис, електронні контролери, безпілотні літальні апарати тощо.

Відбуваються докорінні зміни та запроваджуються інноваційні підходи у криміналістичному забезпеченні органів правопорядку. Фактично можна констатувати появу окремого криміналістичного напрямку – “цифрової криміналістики”²¹ (*Digital Forensic, Digital Forensic Science or Digital Criminalistics*). У спеціальних джерелах для позначення цього напрямку використовуються й інші терміни – “комп'ютерна криміналістика” (*Computer Forensic*) або “криміналістика в комп'ютерних системах”. При цьому деякі науковці навіть розглядають комп'ютерну криміналістику як ‘прикладну науку про розслідування злочинів (інцидентів), пов’язаних із комп'ютерною інформацією, при дослідженні цифрових доказів, методів пошуку, отримання і фіксації таких доказів’²².

Цифрові докази та їхня роль у сучасній доктрині криміналістики та судової експертизи

Інститут доказів і доказування має суттєве значення для криміналістики – самостійної галузі наукового знання. Наприкінці ХІХ ст. засновник криміналістики Г. Гросс вважав її допоміжною щодо кримінального права та визначав як учення про реалії кримінального права. У 40-х ро-

¹⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>> (дата звернення: 16.07.2021).

¹⁹ Шепітько М (н 1) 132.

²⁰ В Шепітько (ред), *Криміналістика: підручник, т 1* (Право 2019) 47.

²¹ Шепітько (н 14) 148.

²² Див.: О Гриців, ‘Криміналістика в комп'ютерних системах: процеси, готові рішення’ (2013) 774 Вісник Національного університету “львівська політехніка”. Автоматика, вимірювання та керування 120–6.

ках ХХ ст. С. Потапов зазначав, що криміналістика є наукою про судові докази – наукою доказового права. Не випадково, що вже в 60-ті роки ХХ ст. з’являються монографічні праці знаних криміналістів – Р. Белкіна “Збирання, дослідження й оцінка доказів. Сутність і методи”²³ та Р. Белкіна й А. Вінберга “Криміналістика і доказування”²⁴.

У криміналістиці цифрові докази мають розглядатися у механізмі їх слідоутворення. Існує аксіома, яка свого часу була запропонована Е. Локаром, що “кожний контакт залишає слід”²⁵. Можна констатувати, що будь-яке кримінальне правопорушення завжди залишає сліди (матеріально-фіксовані, ідеальні, віртуальні або електронні). У контексті цифрової криміналістики люди, після використання інформаційно-комунікаційних технологій, залишають цифрові сліди²⁶. У криміналістичній літературі зверталася увага на цифровізацію (діджиталізацію) слідів²⁷.

В юридичній доктрині існують різні підходи до розуміння доказів. Докази розглядають як “факти реальної дійсності”, “будь-які фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження”, “відповідний носій (джерело) відомостей про них”, “процесуальну процедуру та форму (спосіб) її закріплення в матеріалах кримінального провадження”. Відповідно до ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Окремої уваги заслуговують підходи щодо можливостей роботи з так званими цифровими доказами (цифровою інформацією або електронними слідами) – інформацією, яка створена за допомогою високих інформаційних технологій. У наукових джерелах зарубіжних країн широкого застосування набув термін “digital evidences” (цифрові докази), під якими розуміють будь-які збережені дані або дані, що передаються з використанням комп’ютерної чи іншої техніки²⁸. Цифрові докази – це фактичні дані, що подані у цифровій формі та зафіксовані на будь-якому типі носія²⁹.

²³ Рафаил Белкин, *Собирание, исследование и оценка доказательств: Сущность и методы* (Наука 1966) 295.

²⁴ Р. Белкин, А. Винберг, *Криминалистика и доказывание (Методологические проблемы)* (Юридическая литература 1969).

²⁵ *Енциклопедия криминалистики в лицах* (Шепитько В ред, Апостиль 2014) 212–4.

²⁶ Див.: *Киберпреступность. Введение в цифровую криминалистику*. Модуль 4 (Вена: ООН 2019) 4.

²⁷ J Metenko, M Samek, M Metenkova, ‘New view the criminalistic documentation and its use’ v *Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice, book II* (Kaunas 2019) 151, 152.

²⁸ Д. Цехан, ‘Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування’ (2013) 5 Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція 257.

²⁹ Там само 256–60.

Поряд із терміном “цифрові докази” використовуються й інші, наприклад: “електронні докази”, “електронні сліди”, “цифрові джерела інформації”, “електронні документи” тощо.

У частині 2 ст. 99 КПК України вказано, що до документів, зокрема, можуть належати “матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації” (зокрема й електронні). У частині 4 ст. 99 КПК України регламентовано, що

дублікат документа, а також копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід’ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа³⁰.

Цифрові докази вимагають новітніх підходів до їх збирання, зберігання, використання та дослідження під час доказування у кримінальному провадженні. У роботі з цифровими доказами необхідно дотримуватись таких принципів: наявність фахової підготовки, експертна підтримка і розумна обережність.

Цифрові докази потребують верифікації (перевірки) й аутентифікації (процедури перевірки справжності). Зокрема, порівняно із традиційними доказами, цифрові докази створюють унікальні складнощі під час аутентифікації через обсяг доступних даних, їх швидкості, нестійкості та вразливості³¹.

Розвиток цифрової криміналістики і криміналістична стратегія, цифрові докази і стандарти доказування

Цифрова криміналістика є ‘однією з галузей криміналістики, яка зосереджена на кримінальному процесуальному праві та доказах щодо комп’ютерів і пов’язаних з ними пристроями³², такими як мобільні пристрої (наприклад, телефони та смартфони), ігрові приставки та інші пристрої, що функціонують через мережу Інтернет (наприклад, пристрої для здоров’я і фітнесу та медичні прилади)³³. Окрім того, цифрова криміналістика стосується процесу збирання, отримання, збереження, аналізу та подання електронних (цифрових) доказів у досудовому та судовому провадженні³⁴.

Цифрова криміналістика є перспективним напрямом у розвитку криміналістичних знань і судово-експертної діяльності. Тому цифрова

³⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України (н 18).

³¹ Киберпреступність. Введение в цифровую криминалистику. Модуль 4 (н 26) 6.

³² M-H Maras, *Computer Forensic: Cybercriminals, Laws, and Evidence* (2-ed, Jones & Bartlet Learning 2014) 29.

³³ Киберпреступность. Введение в цифровую криминалистику. Модуль 4 (н 26) 2.

³⁴ Там само 2.

криміналістика може бути розглянута як стратегічний напрям у розвитку криміналістичної науки. При цьому криміналістична стратегія визначається як сфера знань із протидії злочинності криміналістичними засобами на віддалену перспективу. Це означає необхідність розроблення та застосування новітніх технологій, можливостей фіксації даних в електронних мережах, великих відстаней та екстремальних умовах, дослідження електронних та ідеальних слідів, автоматизації розслідування та судового розгляду національними органами, роботи в міжнародних групах та інституціях щодо розслідування і здійснення судових процедур³⁵.

Необхідно констатувати високу зацікавленість учених і практиків до стратегії в криміналістиці в ХХІ ст. Цікавим у зв'язку з дослідженням криміналістичної стратегії в структурі кримінальної політики є опитування 82 суддів, 86 прокурорів та 102 адвокатів. Судді висловили бажання якісних змін у науково-технічному забезпеченні судового розгляду через автоматизацію процесу судового розгляду – розроблення та використання спеціальних комп'ютерних програм, алгоритмізації судового розгляду (91 % респондентів). Прокурори натомість вказали на необхідність використання сучасних технічних засобів для роботи на місці вчинення кримінального правопорушення (86 %) та використання фото-, відеотехніки, засобів аудіозапису, дронів та іншої спеціальної техніки при проведенні слідчих (розшукових) дій (52 %). Адвокати зайняли подібну (проміжну) позицію до суддів та прокурорів і сформулювали бажання щодо автоматизації процесу діяльності адвоката (54 %) та використання засобів фото-, відео-, аудіофіксації та іншої спеціальної техніки при проведенні досудового розслідування та судового розгляду (58 %)³⁶.

Одним із головних напрямів оптимізації слідчої, судової та експертної діяльності є її комп'ютеризація та можливості впровадження інформаційних технологій – рушійної сили глобалізації сучасного світу і нової категорії криміналістики, яка претендує посісти чільне місце в її структурі³⁷. Окрім того, успішне розслідування кіберзлочинів неможливе без отримання (збирання) електронних (цифрових) доказів, на яких ґрунтується доказова база для ухвалення вмотивованих і справедливих рішень³⁸.

Розвиток цифрової криміналістики відбувається у трьох основних напрямках: 1) формування окремої наукової галузі в криміналістиці; 2) застосування спеціальних знань під час роботи з цифровими доказами; 3) проведення судових експертиз (зокрема, комп'ютерно-технічної експертизи).

³⁵ Шепітько (н 20) 253, 254.

³⁶ Шепітько (н 1) 25.

³⁷ Шепітько (н 20) 41.

³⁸ В Хахановський, М Гуцалюк, 'Особливості використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях' [2019] 1 (31) Криміналістичний вісник 14.

У спеціальних літературних джерелах справедливо зазначається, що основним напрямом комп'ютерної (цифрової) криміналістики є дослідження машинних носіїв інформації з метою формування доказів для суду (проведення комп'ютерно-технічних експертиз, об'єктів авторського права), а також збирання оперативної інформації, яку не будуть використовувати як докази у суді³⁹. Крім того, до комп'ютерної криміналістики належать і суміжні галузі, у яких дослідження комп'ютерної інформації має важливу роль: розслідування інцидентів інформаційної безпеки в організаціях, компаніях, банківських установах⁴⁰.

У кримінальному провадженні збирання доказів в електронній формі є достатньо нелегким процесом, що зумовлено складністю об'єктів. У зв'язку з цим бажана допомога відповідного спеціаліста (фахівця), який є достатньо підготовленим у цій сфері, оскільки навіть незначна некваліфікована дія з доказами в електронній формі може спричинити незворотну втрату цінної інформації⁴¹.

Складність сучасних комп'ютерних інформаційних систем, технологій обробки цифрових даних потребує застосування засобів і технологій правоохоронного призначення, які повинні забезпечити: унеможливлення запису будь-яких даних або здійснення інших змін на носіїві, що підлягає дослідженню на наявність слідів злочинної діяльності; максимальну універсальність підключення різних типів апаратних комп'ютерних засобів периферійного устаткування; функціональну підтримку програмними засобами огляду комп'ютерних даних, визначення чи перевірки контрольних файлів, копіювання даних на фізичному рівні їх представлення і запису на іншому носіїві⁴².

Дослідження цифрової інформації відбувається під час проведення судових експертиз. До таких експертиз віднесено комп'ютерно-технічну експертизу (далі – КТЕ) як достатньо новий і перспективний рід судових експертиз⁴³, а також експертизу телекомунікаційних систем і засобів (дослідження цифрових та аналогових приладів).

КТЕ – один із різновидів судових експертиз, об'єктом якої є комп'ютерна техніка та/або комп'ютерні носії інформації, а метою – пошук і закріплення доказів⁴⁴. КТЕ являє собою дослідження технічних властивостей цифрового обладнання та програмного забезпечення (експертна спеціальність 10.9 “Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів”). Відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних дослі-

³⁹ Гриців (н 22) 120, 121.

⁴⁰ Там само 121.

⁴¹ Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальному провадженні: методичні рекомендації (Корнейко О ред, вид 2-ге, доп, Вид-во Нац акад внутр справ 2020) 12.

⁴² Корнейко (н 41) 25.

⁴³ Е Россинская, А Усов, Судебная компьютерно-техническая экспертиза (Право и закон 2001) 119.

⁴⁴ Корнейко (н 41) 46.

джень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 р. № 1950/5) КТЕ віднесено до класу інженерно-технічних експертиз. При цьому до основних завдань експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів належать: установлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів; установлення обставин, пов'язаних із використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях; установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розроблення.

Прагнення до досягнення істини у кримінальному провадженні – це досить складний процес, основу якого становить доказування. Постає питання про вагомість цифрових доказів, їхню достатність і роль у застосуванні стандартів доказування. Важливими також є установлення рівня ймовірності результатів дослідження та проблема помилок у висновках судових експертиз під час дослідження цифрової інформації.

Останнім часом пропонується перелік (система) стандартів доказування, які мають застосовуватися під час кримінального провадження (“баланс імовірностей”, “перевага доказів”, “наявність чітких і перевірених доказів”, “поза розумним сумнівом”)⁴⁵. Виникає питання щодо співвідношення між досягненням істини у кримінальному провадженні та застосуванням стандартів доказування.

Зокрема, стандарт доказування “поза розумним сумнівом”⁴⁶ закріплює пряму вимогу щодо визнання особи невинуватою за наявності “розумного сумніву” та дещо конкретизує положення ч. 4 ст. 17 КПК України про те, що лише розумні сумніви стосовно доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи, тобто сумніви, що можуть виникати лише на підставі аналізу наданих доказів чи за відсутності таких, що обов'язково повинні бути надані сторонами⁴⁷.

Термін “поза розумним сумнівом” (англ. – *beyond a reasonable doubt*) (використано у ч. 2 ст. 17 КПК України) є складовою більш широкого за обсягом поняття – “стандарт доказування”⁴⁸, або “стандарт переконан-

⁴⁵ Г Крет, ‘Система стандартів доказування у кримінальному процесі України’ (2019) 19 Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України 132–9.

⁴⁶ Більш докладно див: А Безносюк, ‘Доведеність поза розумним сумнівом та достовірність як стандарти доказування у кримінальному процесі України’ [2014] 3 (36) Судова апеляція 23–8; Г Крет, ‘Імплементация стандарту доказування “поза розумним сумнівом” у кримінальне процесуальне законодавство України і практику національних судів’ (2019) 2 Право і суспільство 215–20; А Степаненко, ‘Стандарт доказування “поза розумним сумнівом” у кримінальному провадженні’ (автореф дис канд юрид наук, 2017) 20; А Степаненко, ‘Теорія та практика застосування стандарту доказування “поза розумним сумнівом” Європейським судом з прав людини’ (2015) 4 Вісник кримінального судочинства 184–91 та ін.

⁴⁷ О Толочко, ‘Критерії визначення стандарту доказування вини поза розумним сумнівом у кримінальному провадженні’ [2015] 4 (42) Вісник Національної академії прокуратури України 8.

⁴⁸ Н Максименко, ‘Теоретико-правовий аналіз категорії стандарт доказування як одного зі складників забезпечення права на справедливий суд’ (2020) 4 Юридичний науковий електронний журнал 174.

ня”. Категорія стандарту доказування почала застосуватися у процесуальному праві під впливом практики Європейського суду з прав людини. Його застосування є відображенням *прецедентного права*. Термін “стандарт доказування” (*standard of proof*) використовується для позначення рівня ймовірності, до якого обставина повинна бути підтверджена доказами, щоб вважатись дійсною⁴⁹. Стандарт доказування характерний для тих країн, де найбільш виражена змагальна модель процесу (зокрема, правові системи Англії, США, Канади, Австралії, Нової Зеландії, Японії та ін.). Важливим є те, що стандарт доказування не ставить за мету встановити істину, а лише є ‘показником того, чи змогли сторони успішно виконати покладений на них тягар доказування’⁵⁰.

Висновки. Криміналістика та судова експертиза мають достатньо високий рівень наукових досліджень, сформувалася система наукових знань. У структурі криміналістики та судовій експертизі відзначається фактично сформованою їх загальна теорія, і запропоновано цілу низку окремих наукових теорій і вчень. В Україні розвиток криміналістики та судової експертизи передбачає існування університетської та академічної науки, а також її започаткування у межах відомчої підпорядкованості.

Сучасний стан розвитку криміналістики характеризується появою нового та перспективного напрямку – цифрової криміналістики (*Digital Forensic, Digital Forensic Science or Digital Criminalistics*), що обумовлено цифровізацією суспільного життя, впровадженням електронних систем і ресурсів у діяльність органів правопорядку та суду (електронні реєстри, електронний суд, автоматизовані робочі місця тощо), а також учиненням злочинів у кіберпросторі.

Визначено роль цифрових доказів (цифрової інформації або електронних слідів) у сучасній доктрині криміналістики. Цифрові докази вимагають новітніх підходів до їх збирання, зберігання, використання та дослідження під час доказування у кримінальному провадженні.

Цифрову криміналістику віднесено до стратегічних напрямів розвитку науки (криміналістичної стратегії) і практичної діяльності співробітників правозастосування. Досліджено питання щодо використання сучасних інформаційних технологій у діяльності суддів, прокурорів та адвокатів.

У кримінальному (та інших) провадженнях дослідження цифрової інформації відбувається під час проведення судових експертиз (комп’ютерно-технічної експертизи та експертизи телекомунікаційних систем і засобів). Звернено увагу на ефективність експертних досліджень щодо встановлення рівня ймовірності результатів експертизи та проблему

⁴⁹ Див.: К Пільков, *Теорія і практика доказування у міжнародному комерційному арбітражі* (Освіта України 2016) 240.

⁵⁰ Толочко (н 47) 6.

помилку у висновках судових експертиз під час дослідження цифрової інформації. У доктрині доказів та доказування простежено місце цифрових доказів і практики запровадження стандартів доказування.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Maras M-H, *Computer Forensic: Cybercriminals, Laws, and Evidence* (2-ed, Jones & Bartlet Learning 2014) (in English).
2. Belkin R, *Sobiranie, issledovanie i ocenka dokazatel'stv: Sushhnost' i metody* (Nauka 1966) (in Russian).
3. Belkin R, Vinberg A, *Kriminalistika i dokazyvanie (Metodologicheskie problemy)* (Juridicheskaja literatura 1969) (in Russian).
4. Pilkov K, *Teoriia i praktyka dokazuvannia u mizhnarodnomu komertsiinomu arbitrazhi* (Osvita Ukrainy 2016) (in Ukrainian).
5. Rossinskaja E, Usov A, *Sudebnaja komp'juterno-tehnicheskaja jekspertiza* (Pravo i zakon 2001) (in Russian).
6. Shepitko M, *Kryminalna polityka u sferi zabezpechennia diialnosti orhaniv pravosuddia* (Apostil 2021) (in Ukrainian).
7. Shepitko V, *Kryminalistyka: slovnyk terminiv* (In Yure 2004) (in Ukrainian).
8. Shepitko V, Shepitko M, *Kryminalne pravo, kryminalistyka ta sudovi nauky: entsyklopediia* (Pravo 2021) (in Ukrainian).

Edited books

9. Metenko J, Samek M, Metenkova M, 'New view the criminalistic documentation and its use' v *Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice, book II* (Kaunas 2019) (in English).
10. *Ukrainian Legal Doctrine in Five Volumes. Edited by V. Tatsyi. Volume Five (Part Two): Judicial Law, and Forensic Legal Sciences* (Tatsyi V, Borysov V ed, Wildy, Simmonds and Hill Publishing 2018) (in English).
11. *Jenciklopedija kriminalistiki v licah* (Shepit'ko V red, Apostil' 2014) (in Russian).
12. *Kafedra kryminalistyky: istoriia stanovlennia ta rozvytku. Do 80-richchia zasnuvannia* (Shepitko V red, Pravo 2020) (in Ukrainian).
13. *Kiberprestupnost'. Vvedenie v cifrovuju kriminalistiku. Modul' 4* (Vena: OON 2019) (in Ukrainian).
14. Malevski G, 'V poiskah sobstvennoj modeli obuchenija – metamorfozy kriminalisticheskoy didaktiki v Litve' v *Modeli prepodavanija kriminalistiki: istorija i sovremennost': sbornik nauchyh trudov* (Jablokov N, Shepit'ko V red, Apostil' 2014) (in Russian).
15. *Pravova doktryna Ukrainy, t 5: Kryminalno-pravovi nauky v Ukraini: stan, problemy ta shliakhy rozvytku* (Tatsii V, Borysov V zah red, Pravo 2013) (in Ukrainian).
16. *Pravova systema Ukrainy: istoriia, stan ta perspektyvy, t 5: Kryminalno-pravovi nauky. Aktualni problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini* (Stashys V zah red, Pravo 2008) (in Ukrainian).
17. Shepitko V (red), *Kryminalistyka: pidruchnyk, t 1* (Pravo 2019) (in Ukrainian).
18. Shepitko V, 'Suchasnyi stan kryminalistyky v Ukraini ta problemy kryminalistychnoi dydaktyky' v *Sriminalistic and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice* (Vilnius 2020) (in Ukrainian).

19. Shepitko V, *Kryminalistyka: entsyklopedychnyi slovnyk (ukrainsko-rosiiskyi i rosiisko-ukrainskyi)* (Tatsii V red, Pravo 2001) (in Ukrainian).
20. *Slovar' special'nyh terminov sudebnoj jekspertizy, ch 1* (Mihajlenko G i dr avt-sost, Rubis A red, Tesej 2007) (in Russian).
21. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia, t 20: Kryminalistyka, sudova ekspertyza, yurydychna psykhoholiiia* (Shepitko V holova redkol, Pravo 2018) (in Ukrainian).
22. *Vykorystannia elektronnykh (tsyfrovyykh) dokaziv u kryminalnomu provadzhenni: metoduchni rekomendatsii* (Korneiko O red, vyd 2-he, dop, Vyd-vo Nats akad vnutr sprav 2020) (in Ukrainian).
23. Zhuravel V, Shepitko V, 'Rozvytok kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy v Ukraini: nablyzhennia do yedynoho yevropeiskoho prostoru' v *Pravova nauka Ukrainy: suchasnyi stan, vyklyky ta perspektyvy rozvytku* (Petryshyn O holova redkol, Pravo 2021) (in Ukrainian).

Journal articles

24. Beznosiuk A, 'Dovedenist poza rozumnym sumnivom ta dostovirnist yak standarty dokazuvannia u kryminalnomu protsesi Ukrainy' [2014] 3 (36) *Sudova apeliatsiia* 23–8 (in Ukrainian).
25. Hrytsiv O, 'Kryminalistyka v komp'iuternykh systemakh: protsesy, hotovi rishennia' (2013) 774 *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Ivivska politehnika"*. *Avtomatyka, vymiriuvannia ta keruvannia* 120–6 (in Ukrainian).
26. Khakhanovskiy V, Hutsaliuk M, 'Osoblyvosti vykorystannia elektronnykh (tsyfrovyykh) dokaziv u kryminalnykh provadzhenniakh' [2019] 1 (31) *Kryminalistychnyi visnyk* 14 (in Ukrainian).
27. Kret H, 'Implementatsiia standartu dokazuvannia "poza rozumnym sumnivom" u kryminalne protsesualne zakonodavstvo Ukrainy i praktyku natsionalnykh sudiv' (2019) 2 *Pravo i suspilstvo* 215–20 (in Ukrainian).
28. Kret H, 'Systema standartiv dokazuvannia u kryminalnomu protsesi Ukrainy' (2019) 19 *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy* 132–9 (in Ukrainian).
29. Maksymenko N, 'Teoretyko-pravovyi analiz katehorii standart dokazuvannia yak odnogo zi skladnykiv zabezpechennia prava na spravedlyvyi sud' (2020) 4 *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal* 174 (in Ukrainian).
30. Shepit'ko V, 'Kriminalistika v sisteme juridicheskikh nauk i ee rol' v global'nom mire' [2014] V (I) *Criminalistics and Forensic Examination: Science, Studies, Practice* 149 (in Russian).
31. Stepanenko A, 'Teoriia ta praktyka zastosuvannia standartu dokazuvannia "poza rozumnym sumnivom" Yevropeiskym sudom z prav liudyny' (2015) 4 *Visnyk kryminalnoho sudochynstva* 184–91 (in Ukrainian).
32. Tolochko O, 'Kryterii vyznachennia standartu dokazuvannia vyny poza rozumnym sumnivom u kryminalnomu provadzhenni' [2015] 4 (42) *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy* 8 (in Ukrainian).
33. Tsekhan D, 'Tsyfrovi dokazy: poniattia, osoblyvosti ta mistse u systemi dokazuvannia' (2013) 5 *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia* 257 (in Ukrainian).

Theses

34. Stepanenko A, 'Standart dokazuvannia "poza rozumnym sumnivom" u kryminalnomu provadzhenni' (avtoref dys kand yuryd nauk, 2017) (in Ukrainian).

Conference papers

35. Shepitko V, 'Innovatsii v kryminalistytsi yak viddzerkalennia rozvytku nauky' v *Innovatsiini metody ta tsyfrovi tekhnologii v kryminalistytsi, sudovii ekspertyzi ta yurydychnii praktytsi: mater. mizhnar. kruhloho stolu* (Pravo 2019) (in Ukrainian).
36. Shepitko V, 'Pravove rehuliuвання експертної діяльності та тенденції формування єдиного європейського простору в галузі судової експертизи' v *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky. Zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf.-polilohu* (Pravo 2021) (in Ukrainian).
37. Shepitko V, 'Pryroda, predmet ta tendentsii kryminalistyky v umovakh hlobalizatsii suchasnoho svitu' v *Kryminalnyi protses i kryminalistyka: vyklyky chasu: zb. statei za mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. Z nahody 20-richchia kafedry kryminalnoho protsesu i kryminalistyky LNU imeni Ivana Franka* (LNU imeni Franka 2020) (in Ukrainian).

Valeriy Shepitko
Mykhaylo Shepitko

DOCTRINE OF CRIMINALISTICS
AND FORENSIC EXAMINATION:
FORMATION, CURRENT STATE AND DEVELOPMENT IN UKRAINE

ABSTRACT. The emergence of criminalistics, forensic examination and forensic science is associated with the use of advanced achievements in science and technology in combating crime. Today it is possible to speak of a fairly high level in the formation of this scientific knowledge at the doctrinal level.

The purpose of the article is to study the problems of formation and determination of the current state of the doctrine of criminalistics and forensics in Ukraine, as well as a statement on the emergence of a new branch of forensic knowledge or a strategic direction – digital forensics, determining the role of digital evidence.

The article is devoted to the latest trends in Criminalistics in modern conditions and digital Criminalistics as the new forensics direction. An important trend in Criminalistics is its technologization, the development and implementation of information, digital telecommunications and other technologies.

The doctrine of Criminalistics defines the role of digital evidence (digital information). Digital evidence requires new approaches its collection, storage, use and research in the course of proof in criminal proceedings. The article draws attention to the strategic tasks solution by Criminalistics, the technological progress impact on its development, changes in legal mechanisms and the introduction of standards of proof.

KEYWORDS: criminalistics; forensic examination; doctrine of criminalistics; doctrine of forensic examination; digital criminalistics; trends of criminalistics; criminalistic strategy; digital evidences; information technology; standards of proof.